

Seks & smrt erotskog

Aleksandar Štulhofer

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Nadam se da mi nećete zamjeriti što ovaj kratki tekst otpočinjem osobnom pričom. Prije šest godina, otprilike u ovo doba godine, stajao sam pred komisijom i omanjim auditorijumom privodeći kraju proceduru obrane doktorata. Tema koju sam obrazlagao bila je testiranje modela etničkog sukobljavanja, pri čemu su kao empirijska građa (za poglavito kvantitativne analize) korišteni ratni sukobi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Izbor teme, ne oklijevam priznati, od samoga je početka imao (i) terapijski značaj. Analizirati tragična zbivanja u neposrednoj okolini služeći se teorijom racionalnog izbora omogućavalo je određenu emotivnu distancu i oslonac tzv. supstantivne racionalnosti. Oaza razuma u moru iracionalnosti? Vjerojatno prije akutni napad naivnosti i izgubljenosti.

Dan nakon obrane svijet je izgledao neopisivo ugodnije i opuštenije. I kao što to obično biva, počeo sam praviti planove o uzbudljivoj i nadasve uspješnoj profesionalnoj budućnosti. No, usprkos želji da jasno sagledam svoj lik i djelo za, recimo, pet ili deset godina, otkrio sam samo jedno - da sam definitivno završio s kolektivno tragičnim temama. Bilo je vrijeme za *something life affirming*. Tako je počela moja seksološka karijera. U posljednjih šest godina, ljudska je seksualnost - kroz predavanja, istraživanja, te društveni i medijski angažman - zauzela najveći dio mog profesionalnog života. I barem za sada, na takav se razvoj stvari ne mogu požaliti. Nije li krasno kada vas država plaća da pričate o seksu s inteligentnim i za razgovor motiviranim mladim ljudima?

Ono što želim reći ovim uvodom jest da nisam stručnjak za povezivanje seksualnosti i smrti. Prije bi se moglo reći suprotno, to jest da sam izrazito sklon općepoznatoj ideji, u koju su se Freud i W. Reich zaklinjali, da su smrt i seks dva suprotstavljena i međusobno potiruća principa.¹ Naravno, svjestan sam da je bilo i drukčijih ideja, osobito u Francuskoj. Njihov je raspon prilično širok i pokriva De Sadeove fantazije o seksu kao ultimativnoj anarhističkoj revoluciji, šarmantnu i popularnu uzrečicu koja izjednačava orgazam s "malom smrću" (ponajviše,

pretpostavljam, u slučaju žena kod kojih se iskustvo vrhunca seksualnog užitka poklapa s prestupnom godinom), kao i nerijetko teško dokučive poststrukturalističke lamentacije o erotskoj nužnosti anti-humanizma (ili "smrti" humanosti)² - u smislu radikalnog prekoračivanja granica.³ Tu su, naposljetku, i najnoviji doprinosi: film *Baise Moi* i knjige *Vie Sexuelle de Catherine M.* Prema autorici navedene knjige, njezin je (stvarni? polustvarni? fiktivni?) seksualni život neka vrsta umlaćivanja ega.

Premda, kao što će uskoro biti jasno, nisam načelno protivnik teorijskom povezivanju seksa i smrti, žurim se upozoriti vas da ne namjeravam nastaviti tim smjerom. Razlozi su vrlo jednostavni. S jedne strane, riječ je o mojoj ignoranciji - osobito kada su u pitanju psihodinamika nesvjesnog i žargon dekonstrukcije. S druge strane, moja se istraživačka socijalizacija, uz manje ograde, ne može nazvati drukčije no pozitivističkom. Rečeno na drugi način, istraživački *credo* koji trajno potpisujem inzistira kako društvena zbilja - u ovom slučaju sastavljena od seksualnog ponašanja, seksualnih navika i preferencija, stavova i vrijednosti - može i mora biti raspravljana u terminima istine (što podrazumijeva objektivnu stvarnost i kauzalne veze) i neistine. Time ne želim reći da sam uvjeren u apsolutnu objašnjivost društvenih fenomena (poput, primjerice, *plastičnosti* seksualnih preferencija, danas, čini se, osobito izražene među mladim ženama), već samo to da uzbudljivost društvenih znanosti pronalazim u postavljanju-i-testiranju hipoteza. U nastavku teksta vezu između seksualnosti i smrti stoga razmatram u obliku hipoteze koju je, držim, moguće empirijski provjeriti. Više nego metafora, ona izravno propituje našu intimnu svakodnevicu.

Hipoteza koju predlažem, nazovimo je **postmodernom de-erotizacijom seksualnosti**, kaže sljedeće: *vrijeme u kojem živimo obilježeno je neobičnim paradoksom - rastućom normalizacijom seksualnih izbora i nestajanjem erotske dimenzije*. Prvu tvrdnju nije potrebno opširnije elaborirati. O seksualnosti se nikada ranije nije toliko razgovaralo i pisalo kao danas, osobito ne pozitivno i tolerantno. Dominantna kultura i pravna regulacija slijede pravocrtnu liniju normalizacije ne-standardnih seksualnih izbora (orijentacija, preferencija) koji su ranije bili

---

¹ Imajući u vidu da rizik (u pravilu) ne potiče već reducira seksualni interes i užitak, predlažem da zanemarimo činjenicu da nekadašnja epidemija sifilisa - osobito tijekom XVI. i XVII. stoljeća - i današnja HIV/AIDSa proturječe gornjem zaključku.

² Mogu se samo nadati da će mi poznavatelji, i osobito štovatelji, Batailleovog i Foucaultovog opusa oprostiti ovo grubo pojednostavljivanje.

³ Usp. Polanskyjev *Bitter Moon*, snimljen prema romanu P. Brucknera.

kriminalizirani i/ili stigmatizirani. Seksualne se slobode, jednom rječju, kontinuirano povećavaju. O tome neizravno govore i longitudinalne podaci iz nacionalnih studija seksualnog ponašanja (Finska, Velika Britanija, SAD). Današnje generacije imaju više seksualnih partnera i raznovrsniji seksualni život od svojih roditelja.

Drugi dio paradoksa, proces de-erotizacije, nešto je složeniji. Erotizam, shvatimo li ga kao potrebu za uzbuđenjem/ugodom izazvanom značenjima koja transcendiraju fizički aspekt seksualnog užitka, *konstruktivistička* je dimenzija ljudske spolnosti. Povijesno gledano, represivna je regulacija seksualnosti i intimnih veza kao neintendiranu posljedicu imala upravo razvoj erotskog senzibiliteta - na užas, dakako, crkvene hijerarhije i puritanskih društvenih institucija. Mehanizam utjecaja bio je dvostruk: s jedne strane, represija je snažila žudnju za zabranjenim, a s druge inicirala specifičnu estetizaciju i ritualizaciju (prikrivenu glorifikaciju) seksualnog, osobito prisutnu u umjetničkoj praksi. Zahvaljujući takvom kulturnom razvoju, simboli su – a ne više nagon - postali motor seksualne žudnje. Seksualni je užitak, kao što (poprilično ahistorijski) ističe feministička teorija, postao proizvod društvenog učenja.

Opisana situacija počinje se mijenjati krajem pedesetih godina prošlog stoljeća. Tijekom i nakon tzv. "seksualne revolucije", razvoj liberalnog individualizma, rast permisivnosti i popularizacija seksualne edukacije i terapije rezultira novim diskursom o seksualnosti. Seks postaje "prirodan i zdrav", *užitak* koji uspostavlja ("slobodnu") romantičnu ljubav kao krajnji iskaz naše osobnosti. No, kao što primjećuje Vern Bullough, znameniti povjesničar seksualnosti, šezdesete su ponajprije oslobodile muškarce. Obaveze, bez kojih je seks ranije bio teško zamisliv, počele su se ubrzano rastakati; predbračni seksualni kontakti uskoro su postali neupitna norma. Do kraja stoljeća, ista je kulturna preobrazba obuhvatila i nove generacije žena. Nakon odvajanja seksualnosti od reprodukcije dvadesetih i tridesetih godina, te rasplitanja veza između seksa i braka šezdesetih, kraj dvadesetog stoljeća obznanjuje novo razdvajanje: seks i (romatična) ljubav dvije su različite stvari.⁴

Kakve su posljedice ove najnovije epizode u povijesti društvene (de)regulacije seksualnosti, koju frankfurtski seksolog Volkmar Sigusch naziva *neoseksualnom revolucijom*?⁵ Seksualnost je postala metodičko pitanje ovladavanja tehnikama užitka,

---

⁴ Premda je navedeno razdvajanje dio individualne stvarnosti tijekom povijesti, društveni legitimitet stječe tek u posljednjih dvadesetak godina.

⁵ Sigusch, V. (2002) Lean Sexuality: On Cultural Transformations of Sexuality and Gender in Recent Decades. *Zeitschrift fuer Sexualforschung* 15: 120-141.

očišćeno od ranije metafizike grijeha, transgresije ili ljubavi. Suvremeno fokusiranje na savršeno koreografirani seks - neodvojivo od marketinških apetita - temelji se na izravnosti, pragmatičnom pristupu ("11 koraka do savršenog orgazma") i *navodnoj* demistifikaciji. Navodnoj, jer seksualno iskustvo razmatra gotovo isključivo u terminima savršenih fizičkih performansi, maksimalnog intenziteta i eksplozivne strasti. (Sve ostalo vas opasno približava seksualno disfunkcionalnim osobama.) Seks je tako napokon deinstrumentaliziran, ali s neočekivanom posljedicom - *progresivnom de-erotizacijom*.

Ne bih želio biti krivo shvaćen. Ovo nije moralni spis koji demonizira proces seksualnog oslobađanja i permisivni individualizam koji ga pokreće. Posve mi je jasno da je važnost osvojene slobode, osobito za žene i seksualne manjine, neprocjenjiva. Nikada ranije nismo otvorenije razgovarali o svojim seksualnim potrebama, nikada nam ranije na raspolaganju nije stajalo više rješenja za potencijalne probleme. Povijesno gledano, živimo u seksualnom *el doradu*. Ne pada mi, dakle, na pamet poželjeti seksualni vremenski stroj. No, ono na što želim upozoriti jest kako proces koji nas je učinio seksualnim poduzetnicima ima neintendirane posljedice koje ostaju u sjeni, neraspravljene. Središnja od njih jest proces de-erotizacije ili "čišćenje" seksualnosti od svakog simboličkog ili prenesenog značenja izuzev pornografskog⁶. Možda je najbolji primjer tretman seksualnog užitka, te središnje zabranjene kategorije u zapadnoj povijesti seksualnosti. Za razliku od liberterskih nagnuća šezdesetih, teorijski kondenziranih u Marcuseovom propagiranju *polimorfne* ili transgenitalne seksualnosti, seksualno je uživanje danas poistovjećeno s orgazmom. Metafizika erotskog - od, u Pompejima iskopanog, *Satira s kozom* i Aretinovih soneta do "pariških razglednica" i *Priče o O* - nadomještена je pseudomedicinskim raspravama o tipovima i proceduralnim specifičnostima orgazma.

Novi standardi seksualne uspješnosti zasnivaju se isključivo na kvantitativnim mjerama. Da ne bi bilo zabune, suvremena nas je tehnologija užitka doista učinila vještijim ljubavnicima; anorgazmija je, primjerice, rjeđa nego ranije. No, donosi li nam ta djelotvornost unutarnju radost? Čini li, dugoročno, naš seksualni život bogatijim? Čini li nas prihvaćenijim, voljenijim, manje egocentričnim i narcisoidnim?

---

⁶ Zahvaljujući Internetu, pornografija sve više postaje svakodnevna alternativa dosadi, seksualnim kontaktima i sl. U takvim uvjetima, pornografsku imaginaciju - ranije usko povezanu s razvojem erotizma (usp. dokumentarnu TV seriju *The Secret History of Civilization*, britanskog Channel 4) - zamjenjuje *mcdonaldizacija seksualnog užitka*.

Spremnijim na zajedništvo? Ili smo, kao što sugerira golemi komercijalni uspjeh narastajuće *kozmetičke farmakologije seksualnosti*⁷, sve više nalik nikad-posvezadovoljnim konzumentima? Za konačan je odgovor svakako prerano, no činjenica je kako najrašireniji seksualni problem nije više nemogućnost postizanja orgazma⁸, već kronični nedostatak seksualne želje.⁹ Društveno nestajanje erotske dimenzije i istodobni pritisak novih seksualnih normi (usredotočenih na vizualnu i performativnu perfekciju) pospješuju kratkotrajnost seksualnog interesa. Seksualni momentalizam, izvan kojeg intenzitet po definiciji nije održiv, savršeni je odraz korporativnog doba, čija radna frekvencija ukida vrijeme kao trajanje i re-konstituira ga kao skup trenutaka.¹⁰

Seksualna revolucija nije privela povijest kraju. Upravo suprotno, čini se da se nalazimo na početku novog razdoblja u koje ulazimo s promijenjenim odnosom prema vlastitoj seksualnosti. Čini se kako smo blizu definitivnom odbacivanju, nedovoljno radno intenzivnog, erotizma i na pragu prihvatanja seksualne farmakologije koja obećaje ultimativni intenzitet, seksualnu prilagodbu postmodernom momentalizmu.¹¹ Zašto tako spremno pristajemo na kratkotrajnost? Vjerojatno zato jer smo svjesni da je *sjena intimne budućnosti* sve kraća. Kao što jasno pokazuju promjene u bračnom i obiteljskom životu u posljednjih pola stoljeća, sve je manje veza (ekonomskih, emotivnih i seksualnih) koje nas drže zajedno.

Razmišljam o približavajućem četrdesetom rođendanu; postaje li seksualni užitek doista nepodnošljivo lagan?

---

⁷ Usp. Tiefer, L. (1996) The Medicalization of Sexuality. *Annual Review of Sex Research* 7: 252-282.; Štulhofer, A. (2000) The Rise of Essentialism and the Medicalization of Sexuality. *Acta medica Croatica* 54: 141-149.

⁸ Odnosno, u muškoj populaciji, preuranjena ejakulacija.

⁹ Do sličnog zaključka na ne-kliničkom uzorku (studenata) dolazi i G. Schmidt (Sexuality and Late Modernity. *Annual Review of Sex Research* 1998/9: 224-241).

¹⁰ Ili, češće, sjećanja na njih.

¹¹ Naglašeno razvojnog karaktera, erotika je teško nespojiva s momentalizmom.